

การจัดการความรู้สู่การอนุรักษ์ภูมิปัญญาเมือง ตำบลสกาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน

กรรณรงค์ บุญเรือง¹ วรพงศ์ ตระการศิรินนท์²

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของเมือง ในตำบลสกาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน 2) เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ของภูมิปัญญาของเมือง ในตำบลสกาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน และ 3) เพื่อเสนอแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของเมืองใน ตำบลสกาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยรวบรวมข้อมูลจากผู้ทำอาชีพเมือง ในพื้นที่ตำบลสกาด มากกว่า 10 ปีขึ้นไป การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ยึดกระบวนการทัศน์การตีความ (Constructivism) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย 1) แบบสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง 2) การศึกษาจากเอกสาร ข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ สื่อสารสนเทศออนไลน์ บทความวิชาการต่างๆ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญากับการจัดการความรู้ 3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

ผลการวิจัย พบว่า ภูมิปัญญาเมืองเกิดจากองค์ความรู้ของชุมชนที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ แต่เกิดจาก 1) การสร้างความรู้เกิดจากการสังสม ประสบการณ์ การสังเกต และตกผลึกเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น 2) การแบ่งปันความรู้ โดยอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนในการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยเฉพาะ เครือข่ายทางสังคม ที่เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน พูดภาษาเดียวกัน มีลักษณะความเป็นเครือข่ายที่เหนียวแน่น ซึ่งการถ่ายทอดความรู้หรือการแบ่งปันความรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดในการจัดการความรู้ในภูมิปัญญาเมือง 3) การจัดเก็บความรู้เหล่านั้นไว้ในตัวคนมากกว่าจัดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร 4) การประยุกต์ใช้ความรู้ภายในชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิต และปรับปรุงการผลิตเมืองให้มีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งนี้แนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเมืองให้ยั่งยืนนั้น ต้องสร้างความตระหนักในการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาเมืองในชุมชน อีกทั้งส่งเสริมการก่อตั้งวิสาหกิจชุมชน และพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้เกิดการสร้างมูลค่าเพิ่มจากเมือง

คำสำคัญ : การจัดการความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เมือง

¹ นักศึกษา สำนักวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

² อาจารย์ที่ปรึกษา สำนักวิชาการรัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Knowledge Management Towards Conservation of Miang in Sakad Subdistrict, Pua District, Nan Province

Kannarong Boonrueng, Worrapong Trakarnsirinont

Abstract

The objectives of this research are (1) To gather knowledge of Miang's local wisdom in Sakad subdistrict, Pua district, Nan province (2) To study process of knowledge management in Sakad subdistrict Pua district Nan province. 3) To propose guidelines for the conservation of wisdom wrapped in Sakad subdistrict, Pua district, Nan province. By collecting data from the people who do Miang in Sakad subdistrict over 10 years, this research is qualitative research. The research tools are (1) Semi – structured Interview (2) Documentary study (3) Participative observation.

The research found that the local wisdom of Miang in Sakad subdistrict Nan province came from knowledges of the community that has been relayed from generation to generation. These knowledges did not happened spontaneously, but due to: 1. Knowledge creation, knowledges of miang are created by experience, observation and then crystalized to local wisdom. 2. Knowledge sharing, knowledges of miang are shared by social capital that exists in the community to convey wisdom. The social network at the same ethnic speaking and the same language that made the network be strong. Knowledge sharing is the most important process in knowledge management of miang. 3. Knowledge storage, knowledges of miang stored in people more than stored in written document. 4. Application of knowledge, the community applied knowledges of miang to improve miang's productivity, meet the need of market and create sustained income for community. The ways to conserve and create sustainable for the local wisdom of miang, We have to raising awareness of knowledge management in miang community, promoting of community enterprises and developing products to added value from miang.

Key words: Knowledge Management, Local Wisdom, Fermented Tea

ความสำคัญและปัญหา

“เมี่ยง” เป็นสิ่งที่คนในภาคเหนือหรือคนล้านนา จะรู้จักกันดี หมายถึง “ใบชา” จากต้นชาที่หมักไว้ได้ระยะหนึ่ง (Fermented Tea) แล้วจึงนำมาใช้บริโภคโดยการอม และดูด เรียกว่า การอมเมี่ยง ซึ่งแตกต่างจากเคี้ยวหมากของคนไทยภาคกลาง วัฒนธรรมการอมเมี่ยงและการสูบบุหรี่ยาสูบของคนภาคเหนือที่เข้าเป็นส่วนหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์ (Identity) ที่สามารถระบุตัวตนของคนภาคเหนือได้อย่างชัดเจน โดยบทบาทของ “เมี่ยง” ได้ปรากฏในหลายมิติของสังคมล้านนาอันได้แก่

มิติทางวัฒนธรรม ในอดีต เมี่ยงมีสถานะเป็นของทางเล่นของคนในภาคเหนือ ในแต่ละบ้านจะต้องมีเมี่ยงไว้สำหรับทานเองและต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองที่มาเยี่ยมเยือน อีกทั้งยังปรากฏในพิธีกรรมสำคัญของล้านนาอีกมากมาย เช่น การเลี้ยงผี การขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

มิติทางภูมิปัญญา การหมักเมี่ยงเป็นภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ในการถนอมอาหารโดยการนำใบชา จากต้นชาผ่านกระบวนการหมักที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ของคนแต่ละพื้นที่

มิติทางเศรษฐกิจ เมี่ยงเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านที่อยู่บนพื้นที่สูงมาอย่างยาวนาน เมี่ยงกลายเป็นธุรกิจใหญ่ที่สร้างรายได้ให้แก่ชุมชนที่ผลิตเมี่ยงอย่างมั่งคั่ง นับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2520 – 2530

มิติทางการอนุรักษ์ธรรมชาติ การทำป่าเมี่ยงต้องอาศัยต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาเพื่อให้ใบเมี่ยงมีความสวยงามไม่ต่าง อีกทั้งป่าเมี่ยงยังคงพบความหลากหลายทางชีวภาพ และ

มีสมุนไพรขึ้นแทรกตามสวนป่าเมี่ยงที่ชาวบ้านปลูก เพราะจะปลูกแซมต้นไม้ใหญ่ ดังนั้นลักษณะของป่าเมี่ยงจะปลูกสลับกับต้นไม้ใหญ่ไม่เหมือนพืชสวนทั่วไป

เมี่ยงยังคงเป็นอัตลักษณ์ของคนภาคเหนือ โดยเฉพาะ ตำบลสกาต อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นจังหวัดที่มีการทำการเกษตรอย่างหลากหลาย เช่น ข้าว ข้าวโพด และหนึ่งในนั้นคือ เมี่ยง ซึ่งปลูกมากในตำบลสกาต อำเภอปัว โดยพื้นที่ตำบลสกาตมีความเหมาะสมในการเจริญเติบโตของต้นเมี่ยงจึงทำให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดทั้งปี อีกทั้งภูมิปัญญาเมี่ยงของจังหวัดน่าน ยังคงใช้กระบวนการผลิตเมี่ยงแบบอดีตที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Transfer) การหมักเมี่ยงจากรุ่นสู่รุ่น แม้เวลาผ่านมานาน ความนิยมของการบริโภคเมี่ยงลดน้อยถอยลงในสังคมเมือง และในปัจจุบันกระแสโลกาภิวัตน์ได้เข้ามาท้าทายภูมิปัญญาการทำเมี่ยงอยู่ตลอดเวลา และเข้าถึงทุกพื้นที่แม้แต่ในสังคมชนบท ทำให้ภูมิปัญญาการหมักเมี่ยงที่เคยเป็นมรดกตกทอดของชุมชนเริ่มไม่ได้รับการยอมรับจากคนรุ่นใหม่ ที่หันไปประกอบอาชีพที่ “ได้รับการยอมรับ” มากกว่าการทำเมี่ยง ทำให้ภูมิปัญญาเมี่ยงประสบปัญหาการสืบทอดจากคนรุ่นใหม่ ซึ่งหากขาดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเมี่ยงให้ยังคงอยู่ ภูมิปัญญาดังกล่าวก็อาจจะสูญสลายไป อีกทั้งยังส่งผลถึงความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชนอีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาเมี่ยงว่ามีลักษณะอย่างไร รวมทั้งกระบวนการจัดการความรู้ของภูมิปัญญาเมี่ยงของ ตำบลสกาต อำเภอปัว จังหวัดน่าน มีลักษณะเป็นอย่างไร และศึกษาแนวทางการ

อนุรักษ์ภูมิปัญญาเมืองให้คงอยู่คู่กับชุมชนควรมี
แนวทางใดบ้าง

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้ในการ
หมักเมี่ยงของ ตำบลสกาต อำเภอปัว จังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้
ภูมิปัญญาเมือง ตำบลสกาต อำเภอปัว จังหวัดน่าน
3. เพื่อเสนอแนวทางในการอนุรักษ์
ภูมิปัญญาเมืองของ ตำบลสกาต อำเภอปัว
จังหวัดน่าน

แนวคิดและทฤษฎีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในเรื่อง การจัดการความรู้สู่
การอนุรักษ์ภูมิปัญญาเมือง ตำบลสกาต
อำเภอปัว จังหวัดน่าน ผู้วิจัยจึงได้เลือกแนวคิด
จำนวน 3 แนวคิด คือ 1) แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น
(Local Wisdom) 2) แนวคิดการจัดการความรู้
(Knowledge Management) 3) แนวคิดทุนทาง
สังคม (Social Capital) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom)

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ความคิด
ความสามารถ ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์
ในชีวิตไว้ในการปรับตัวและการดำรงชีพใน
สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรม
ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นบุรุษ
รวมถึงความคิด ความเชื่อต่อสิ่งต่างๆ ทั้งทาง
ตรงและทางอ้อม ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต
คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา เพื่อพร้อมปรับตัว
กับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลัก
แหล่งถิ่นฐานอยู่ และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้
ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ
ศาสตร์ ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชน และในตัว

ผู้รู้เองได้แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับกลุ่ม
ชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อ
สัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมา
สร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหา ประยุกต์ใช้ให้
เหมาะสมกับยุคสมัย ในสิ่งแวดล้อมและบริบท
ทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น เพื่อให้
สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขและหาก
สามารถค้นหา ศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จัก
เกิดการยอมรับ สืบทอด ถ่ายทอด และพัฒนา
ไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคตามสมัยได้ โดยสิ้นกวีวิชาการ
ไทยได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาดังต่อไปนี้

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ.(2542) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญา
หมายถึง พื้นฐานความรู้ความสามารถ ความคิด
ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม
ความสามารถในการแก้ไขปัญหา โดยใช้
ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และ
ดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยใช้
ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และ
ดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และ
สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มี
การพัฒนาสืบสานกันมา อันเป็นผลของการ
ใช้สติปัญญาปรับตัวให้เข้ากับสภาพต่างๆ ในพื้นที่
ที่กลุ่มชนเหล่านั้นตั้งถิ่นฐานอยู่ รวมทั้งได้มีการ
แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับกลุ่มอื่น ในส่วนของ
เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) มองว่าภูมิปัญญา
คือ ธรรมชาติการเรียนรู้ของมนุษย์ต้องมีการ
พัฒนาการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยมีกระบวนการ
หรือแนวทาง ดังนี้

1.1 การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก
ทำให้มนุษย์ต้องใช้ปัญญาขบคิดแก้ปัญหา

1.2 เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำ
ในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง การเรียน
และสะสมประสบการณ์จริง ปฏิบัติจริงที่ส่งต่อ

ถึงชนรุ่นต่อๆ ไป ในแบบค่อยเป็นค่อยไป จนกลายเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิถีปฏิบัติ

1.3 การถ่ายทอดความรู้ การเรียนรู้จากการทำจริงพัฒนาส่งต่อคนรุ่นหลังด้วยการสาธิตการสั่งสอนด้วยการบอกเล่าการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

1.4 การเรียนรู้โดยพิธีกรรม เป็นการต่อยอด ความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชน แนวปฏิบัติและความคาดหวัง

1.5 การเรียนรู้โดยผ่านด้านศาสนา หลักธรรมคำสอนศีลและวัตรปฏิบัติ พิธีกรรม กิจกรรมทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ที่มีส่วนต่อยอดภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต

1.6 การแลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย

1.7 ครูพักลักจำเป็นกระบวนการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู เป็นการเฝ้าดูอย่างเงียบๆ แต่เป็นแนวทางแสวงหาความรู้ที่มีประสิทธิภาพแนวทางหนึ่ง

2. แนวคิดการจัดการความรู้ (Knowledge Management)

บุญดี บุญญากิจ และคณะ (2547) จัดการความรู้ เป็นกระบวนการ ในการนำความรู้ที่มีอยู่หรือเรียนรู้มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การรวบรวม แลกเปลี่ยนและใช้ความรู้ เป็นต้น ในขณะที่ Polanyi และ Nonaka (1995) ได้จำแนกความรู้ ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) คือ เป็นความรู้โดยทั่วไปที่

สามารถรวบรวมและถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่างๆได้ เช่น เอกสาร หนังสือ อาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม และ 2) ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ พรสวรรค์ หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคล ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดได้ง่าย โดยที่ (Alavi & Leider. 2001) ได้แบ่งกระบวนการจัดการความรู้ออกเป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

2.1 การสร้างความรู้ หมายถึงการปฏิสัมพันธ์ที่ต่อเนื่องระหว่างความรู้ที่ฝังลึกกับความรู้ชัดแจ้ง ที่มีการไหลอย่างเป็นเกลียวความรู้ที่เคลื่อนผ่านทั้งระดับ บุคคล กลุ่ม และองค์การ

2.2 การจัดเก็บความรู้สามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะคือ 1) ความรู้ที่จัดเก็บไว้ในตัวคน หมายถึง คนที่ได้รับความรู้มาจะโดยวิธีเรียนรู้ด้วยตนเองหรือได้รับการสอนจากผู้อื่น หรือได้รับการฟัง อ่าน หรือดูจากสิ่งอื่นก็ตาม ความรู้จะถูกจัดเก็บ ในตัวคนในรูปแบบ ความทรงจำ และทักษะ และ 2) ความรู้ที่จัดเก็บไว้นอกตัวคน หมายถึงการถ่ายทอดออกมาจากตัวคนผ่านบันทึกไว้ในสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ รูปภาพ เป็นต้น

2.3 การแบ่งปันความรู้ หมายถึงพฤติกรรมการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งประกอบด้วยคนอย่างน้อย 2 คนขึ้นไป โดยฝ่ายหนึ่งเป็นเจ้าของความรู้และอีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายที่ได้มาซึ่งความรู้

2.4 การประยุกต์ใช้ความรู้ หมายถึงกระบวนการที่องค์กรหรือชุมชนนำความรู้เรื่องหนึ่งไปปรับใช้กับอีกเรื่องหนึ่งเพื่อสร้างแนวทางพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาในองค์กรหรือชุมชน

3. แนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital)

ประเวศ วะสี (2541) ได้ให้ความหมายของทุนทางสังคมว่า หมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี อีกทั้งยังระบุว่า ทุนทางสังคมมีความหมายที่เชื่อมโยงกับสังคมเข้มแข็ง เนื่องจากลักษณะที่สำคัญของสังคมเข้มแข็ง ประกอบไปด้วย การรวมกลุ่มหรือความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม ซึ่งการรวมกลุ่มมีผลทำให้เกิดความมั่นคง มีความสุข ปลอดภัย และทำอะไรก็สำเร็จโดยง่าย จึงเกิดเป็นชุมชนหรือความเป็นประชาคม เป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันทั้งโลก โดยอาศัยทุนทางสังคม ซึ่งมีความสำคัญและต้องทะนุบำรุงให้เข้มแข็ง เพราะจะเป็นฐานให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี ตลอดจนเป็นฐานของการพัฒนาอื่นๆ ด้วยในส่วนมุมมองของ Nahapiet and Ghoshal (อ้างถึงใน กมลวรรณ วรรณธน์, 2553) มองว่า ทุนทางสังคมเป็นผลรวมของทรัพยากรที่แท้จริง และเปี่ยมไปด้วยศักยภาพที่ฝังลึกอยู่ภายใน และได้มาจากเครือข่ายของความสัมพันธ์ โดยมีปัจเจกบุคคลและชุมชนเป็นเจ้าของ และได้นำเสนอทุนทางสังคมใน 3 มิติ ดังต่อไปนี้

3.1 มิติโครงสร้าง หมายถึง รูปแบบทั้งหมดที่เป็นการติดต่อระหว่างตัวแสดง เพราะการมีโครงสร้างย่อมส่งผลต่อการเข้าถึงของตัวแสดงต่างๆ ทั้งปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคล ฉะนั้น มิติโครงสร้างจึงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทุนทางปัญญา หรือความรู้ เพราะเป็นช่องทางที่จะทำให้เข้าถึงการแลกเปลี่ยนความรู้และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางความรู้ และจัดว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ของทุนทางสังคม

3.2 มิติการรับรู้ เป็นการจัดหาทรัพยากรเพื่อแบ่งปันการนำเสนอ การมีปฏิสัมพันธ์และระบบของการให้ความหมาย ฉะนั้น มิติดังกล่าวจึงมีอิทธิพลโดยตรงต่อกิจกรรมของบุคคลในการผสมผสานความรู้ เพื่อนำไปสู่การสร้างทุนทางปัญญา

3.3 มิติความสัมพันธ์ หมายถึง ทรัพยากรที่สร้างขึ้นและมีอิทธิพลผ่านสัมพันธ์ภาพ อันประกอบไปด้วยความไว้วางใจกับความซื่อสัตย์บรรทัดฐานกับบทลงโทษ และเอกลักษณ์กับการแสดงตัว

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลและเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูลในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล ผู้ศึกษาได้ดำเนินการโดยใช้หลักการเลือกแบบเจาะจงเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาตามตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงเกณฑ์การเลือกผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูล	เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล	เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
1. ผู้ทำเมียง	กลุ่มประชาชนที่ทำเมียงในพื้นที่ ต.สกาต	1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
1.1 คนเก็บเมียง 1 คน	อ.ปว จ.น่าน ที่ทำเมียงมากกว่า 10 ปีขึ้นไปเนื่องจาก	2. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
1.2 คนนั่งเมียง 1 คน	จากเป็นผู้ที่มีภูมิปัญญาเกี่ยวกับเมียงโดยตรง	
1.3 คนหมักเมียง 4 คน	มีประสบการณ์ที่ยาวนานเพียงพอที่จะสามารถให้ข้อมูลได้อย่างครบถ้วนเกี่ยวกับการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เรื่องเมียง	
1.4 คนขายเมียง 2 คน	ตั้งแต่กระบวนการสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้	
1.5 กลุ่มแม่บ้าน 2 คน		
สนับสนุนเมียงรวมทั้งสิ้น 10 คน	หน่วยงานราชการที่เข้ามามีบทบาทให้การสนับสนุน ชุมชนในการจัดการความรู้ ภูมิปัญญาเมียงของตำบลสกาต	1. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
2. หน่วยงานราชการ		
2.1 ผู้ใหญ่บ้าน 3 คน		
2.2 กำนัน 1 คน		
2.3 อบต. 1 คน		
2.4 เกษตรอำเภอ 1 คน		
2.5 เจ้าหน้าที่ธนาคารเพื่อ		
การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร 1 คน		
2.6 เจ้าหน้าที่ป่าไม้ 1 คน		
รวมทั้งสิ้น 8 คน		

วิธีการดำเนินวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้า ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยแบบสัมภาษณ์โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง ซึ่งมีลักษณะคำถามปลายเปิดเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ตอบแบบสัมภาษณ์และแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระภายใต้ประเด็นที่กำหนด

2. การศึกษาจากเอกสาร ข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ สื่อสารสนเทศออนไลน์ บทความวิชาการต่างๆ รวมถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการจัดการความรู้

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการหาข้อมูลโดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ กล่าวคือ ผู้ศึกษาจะศึกษาตั้งแต่ขั้นตอนการผลิตจนถึงขั้นตอนการจัดจำหน่าย

การพัฒนาเครื่องมือวิจัย

ผู้ศึกษาศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การแบ่งปันความรู้ และการประยุกต์ใช้ความรู้ และทุนทางสังคม ที่ประกอบด้วย มิติโครงสร้าง มิติความสัมพันธ์ และมิติการรับรู้ เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย หลังจากได้แบบสัมภาษณ์ ได้ให้ผู้เชี่ยวชาญทำการตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของเนื้อหา แนวคิด และข้อคำถาม โดยนำแบบสัมภาษณ์ไปปรึกษาผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับคำถามในแต่ละข้อ ตรงตาม

วัตถุประสงค์ของการศึกษาหรือไม่ จากนั้นจึงนำมาแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสม เพื่อดำเนินการในขั้นต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้ทำการศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิโดยการเก็บข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าข้อมูลจาก เอกสารทางวิชาการ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมาใช้ในส่วนของการแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ โดยดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งจะใช้วิธีการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ทั้งในเวลาและนอกเวลาราชการ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลบางรายต้องปฏิบัติงานที่ ไม่สามารถให้ข้อมูลและรายละเอียดได้และ ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้างที่สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อควบคุม การสัมภาษณ์ให้อยู่ในประเด็นที่ต้องการศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytical Induction)

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือ

การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการใช่วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างกันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ใช้วิธีการสัมภาษณ์และวิธีการสังเกตควบคู่กับการซักถามพร้อมกันนั้นก็ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย เนื่องจากหลักของการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า คือ การไม่ปักใจว่าแหล่งข้อมูลแหล่งใดแหล่งหนึ่งที่ได้มาตั้งแต่แรกเป็นแหล่งที่เชื่อถือได้

แล้วผู้วิจัยจำเป็นต้องแสวงหาความเป็นไปได้ว่า ยังมีแหล่งอื่นใดอีกบ้าง

สรุปผลการวิจัย

1. ภูมิปัญญาเมืองของชุมชนตำบลสกาด

จะแตกต่างจากทาง เชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย คือมีการเก็บใบโดยรูปแบบไม้ไผ่ ซึ่งเด็ดทั้งก้าน โดยใช้มือเก็บ (บ้างก็ใช้เล็บ ลักษณะเหมือนใบมีด) โดยเก็บเป็นกำแบบมัดเล็ก (แหลบ) ซึ่งมีลักษณะที่เล็กกว่าทาง เชียงใหม่ เชียงราย และลำปางที่มีการเก็บใบโดยการไถหวี คือ เก็บ 3 ใน 4 ของใบทั้งหมด และมีการมัดก้านที่ใหญ่กว่า เมื่อได้ใบสดและนำมามัด และนึ่งประมาณ 40 นาที โดยใช้เตาที่ก่อเองมีลักษณะเป็นหลุมก่อด้วยซีเมนต์ และใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง เมื่อแห้งเสร็จจึงเด็ดก้านและเอาเส้นนอก จากนั้นร่อนให้เย็นเอาผ้าปูตอกหัวให้ยุบ เอาตะกร้าทับ ทิ้งไว้ประมาณ 2 วัน (ในฤดูร้อน) และ 3 – 4 วัน (ในฤดูหนาว) จากนั้นเอาลงถึงหมักน้ำให้ท่วมและใส่เกลือหมักต่อไปจนถึงเวลากำหนดจะได้เมี่ยงที่มีรสฝาดหรือเมี่ยงฝาด (2 – 3 วัน) จะได้เมี่ยงที่มีรสสัมผัสฝาดหรือเมี่ยงสัมผัส (1 – 4 อาทิตย์) และจะได้เมี่ยงที่มีรสสัมผัสหรือเมี่ยงสัมผัส (3 – 12 เดือนขึ้นไป) ตามลำดับ

2. การจัดการความรู้ภูมิปัญญาเมือง

ภูมิปัญญาเมืองของจังหวัดน่านเกิดจากองค์ความรู้ของชุมชนที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาเองตามธรรมชาติ แต่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การสังเกต และตกผลึกเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น ซึ่งอาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาโดยเฉพาะ เครือข่ายทางสังคม ที่เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน พูดภาษาเดียวกัน มีลักษณะความเป็นเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการส่งผลให้เกิดการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ไม่ซับซ้อน

ซ้อนได้ดี อีกทั้งยังนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ภายในชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงการผลิตเมียงให้มีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถวิเคราะห์การจัดการความรู้ภูมิปัญญาเมียงโดยใช้โมเดลของ Alavi & Leider ของตำบลสกาดได้ดังนี้

1. การสร้างความรู้ มี 2 ลักษณะ

1.1 การสร้างความรู้ขึ้นภายในชุมชนผ่านการสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาและอุปสรรค การปรับปรุงวิธีการหมักเมียง โดยผ่านการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ในระบบเครือข่าย และผ่านการเชิญเชิญตั้งแต่วัยเด็กให้ทำตามและนำมาปฏิบัติด้วยตนเอง

1.2 การสร้างความรู้ที่ได้รับจากนอกชุมชน ซึ่งได้จากการดูงานหรือการอบรมที่จัดขึ้นโดย องค์การบริหารส่วนตำบลสกาด และสำนักงานเกษตรอำเภอปัว ได้ให้การสนับสนุนดูงานในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำเมียงในรูปแบบอื่น และการแปรรูปเมียง

2.การจัดเก็บความรู้

คนในชุมชนจะเก็บความรู้ไว้ในตัวไม่ได้มีการจดบันทึกอย่างเป็นระบบ โดยแต่ละชุมชนจะมีสูตรเป็นของตนเอง โดยส่วนมากมักเกิดจากประสบการณ์ รวมทั้งได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

3. การแบ่งปันความรู้ มี 2 ลักษณะ

3.1 การแบ่งปันความรู้ภายในชุมชนให้แก่สมาชิกด้วยกันเองส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัวเดียวกันชาติพันธุ์เดียวกัน

3.2 การแบ่งปันความรู้จากภายนอกสู่สมาชิกในชุมชน เช่น ได้รับความรู้จากการ

ดูงาน การอบรม แล้วนำมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชน

4. การประยุกต์ใช้ความรู้

การนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่มีอยู่มาผสานกับความรู้ที่ได้การอบรม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดเมียงในแต่ละพื้นที่ แต่ก่อนการทำเมียงของตำบลสกาดจะเป็นการทำเมียงแบบไม่ขึ้น “เหนา” ซึ่งจะใช้เวลาในการหมักนานกว่าแบบที่ ขึ้น “เหนา” แต่เมียงแบบขึ้น “เหนา” จะมีสีที่คล้ำกว่า (“เหนา” คือการเกิดฝ้าสีขาวขึ้นตามใบเมียง)

3. แนวในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเมียงของ ตำบลสกาด อำเภอปัว จังหวัดน่าน

3.1 คนในชุมชนควรสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาเมียงในชุมชน โดยการจัดกิจกรรมให้ความรู้ หรือสร้างกระบวนการจัดการความรู้ของภูมิปัญญาเมียง เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนให้แก่ เด็กและเยาวชนได้ตระหนักรู้ โดยผ่านบทเรียน หรือสื่อออนไลน์

3.2 ส่งเสริมการสร้างรายได้จากฐานรากโดยคำนึงถึงการได้ประโยชน์จากภูมิปัญญาเมียงตั้งแต่คนเก็บเมียง คนหมักเมียง และพ่อค้าเมียง โดยการรวมกลุ่มของชุมชนตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อก่อให้เกิดความเข้มแข็งทั้งในด้านองค์ความรู้ ตั้งแต่การผลิต จนถึงตลาด อีกทั้งยังเป็นช่องทางที่ภาครัฐสามารถให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3.3 การสร้างมูลค่าเพิ่มจากภูมิปัญญาเมียง โดยภาควิชาการเข้ามาให้องค์ความรู้ในการผลิตเมียงที่ถูกสุขลักษณะให้ได้มาตรฐานเพื่อผู้บริโภคมั่นใจในผลิตภัณฑ์ อีกทั้งให้ความรู้ในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่จากวัตถุดิบที่มาจาก

เมียง เพื่อเพิ่มมูลค่าและเป็นที่ยอมรับของ
คนสมัยใหม่

อภิปรายผลการวิจัย

ภูมิปัญญาเมียงของตำบลสกาต อำเภอบัวจันทน์ เกิดจากองค์ความรู้ของชุมชนที่อาศัยทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนในการสืบทอดภูมิปัญญาผ่านกระบวนการจัดการความรู้มานานับร้อยๆ ปี อีกทั้งยังนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ภายในชุมชนเพื่อเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงการผลิตเมียงให้มีคุณภาพตามที่ต้องการ สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถแบ่งการจัดการความรู้ของชุมชน ได้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสร้างความรู้ ของคนในตำบลสกาตพบได้ 2 ลักษณะคือ การสร้างความรู้ผ่านการแสวงหาด้วยตนเอง หรือที่เรียกว่าครูพักลักจำ โดยการสังเกต จดจำการสอนของบรรพบุรุษหรือคนในครอบครัว แล้วลงมือทำเองจนเกิดความชำนาญ ซึ่งสอดคล้องกับ เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540) มองว่า เป็นกระบวนการเรียนรู้ในทางอ้อมเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู เป็นการเฝ้าดูอย่างเงียบๆ แต่เป็นแนวทางแสวงหาความรู้ที่มีประสิทธิภาพแนวทางหนึ่งเกิดเป็นองค์ความรู้ที่ตกผลึก ลักษณะที่ 2 คือความรู้ที่เกิดจากภายนอกชุมชนที่ได้ไปประสบจากการดูงานที่ดี หรือผ่านการจัดอบรมให้ความรู้จากหน่วยงานราชการ หรือหน่วยงานอื่นๆ เพื่อสร้างกระบวนการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม

2. การจัดเก็บความรู้ ในการจัดเก็บความรู้ส่วนมากแล้วภูมิปัญญาของคนในตำบลสกาตมักจะจัดเก็บไว้กับตัว ซึ่งสอดคล้องกับ กมลวรรณวรรณนัง. (2553) มองว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เพราะแต่

ละที่ก็จะมีสูตร หรือกระบวนการที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง หรือของชาติพันธุ์ตนเอง ดังนั้นแล้วมักจะเก็บไว้ที่ตัวคนมากกว่าที่จะเขียนออกมาเป็นเป็นลายลักษณ์อักษร

3. การแบ่งปันความรู้ เนื่องจากส่วนมากการถ่ายทอดความรู้ โดยผู้รู้จะเป็นการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัว ไม่มีคู่มือ หรือการจัดบันทึกแล้ว แต่จะถ่ายทอดโดยการเคี้ยวข้าว คนในครอบครัว หรือคนที่ไว้ใจเท่านั้น เพื่อทำการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีความซับซ้อนได้ดีกว่า ซึ่งสอดคล้องกับ วราวุธ ผลานันต์ (2549) มองว่า การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญามักจะถ่ายทอดกันภายในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ให้แก่ลูกหลานอีกลักษณะคือ แบ่งปันความรู้ที่ได้รับมาจากการฝึกอบรม ซึ่งนำมาถ่ายทอดผ่านการบอกเล่ามากกว่า ในลักษณะนี้จะเป็นการแบ่งปันให้กับสมาชิกที่เป็นเครือข่ายแบบหลวมๆ เช่นคนทั่วไปในชุมชน

4. การประยุกต์ใช้ความรู้ ความรู้ที่มีอยู่แล้วเมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ยุค และสถานการณ์เปลี่ยน ทำให้ความรู้ต้องมีพลวัต ดังนั้นแล้วความรู้ในการผลิตเมียง เดิมที่มีอยู่ อาจไม่ได้ตอบสนองต่อตลาดที่มีการเปลี่ยนแปลง ทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องหาความรู้และกรรมวิธีใหม่ๆ เช่น การคงคุณภาพของเมียง โดยการเก็บหัวเชื้อ เพื่อนำมาใส่ให้กับเมียงที่หมักใหม่เพื่อคงคุณภาพ ไม่ให้ลดลง แม้แต่วิธีการผลิตอาจจะนำเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อลดเวลาในการผลิต เช่น การใช้เตาประหยัดพลังงาน เพื่อลดเวลา หรือแม้กระทั่งความต้องการของตลาดที่ต้องการเมียง ผาด เมียงลัม หรือลัมผาด ผู้ผลิตเมียงจึงจำเป็นต้องศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองเพื่อรองรับความต้องการของตลาดมาก

ขึ้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับกมลวรรณ วรรณนัง. (2553) มองว่าการประยุกต์ใช้ความรู้เป็นกระบวนการที่องค์กรชุมชนนำความรู้หนึ่งไปปรับใช้กับความรู้หนึ่งเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนา หรือแก้ไขปัญหาในชุมชน

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเมือง ของตำบลสภาพ อำเภอปัว จังหวัดน่าน ดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ควรจัดให้มีนักวิชาการเกษตรที่สามารถให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ในการพัฒนา และการดูแลป่าเมือง เพื่อให้ผลประโยชน์สูงสุด อีกทั้งมีหน้าที่เป็นหน่วยงานกลางในการจัดการความรู้ เพื่อสกัดภูมิปัญญาในพื้นที่ให้เป็นเอกสารหรือจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา และสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของภูมิปัญญาที่ถูกสืบทอดมาับร้อยปีให้คงอยู่กับชุมชน และสังคมต่อไป

2. การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการเมืองในพื้นที่ โดยความร่วมมือจากหน่วยงานระดับภูมิภาค อันได้แก่ เกษตรจังหวัด พานิชย์จังหวัด และกรมพัฒนาชุมชน เป็นหน่วยงานในการส่งเสริม และพัฒนาผลิตภัณฑ์เมือง ให้มีมาตรฐาน สะอาด ปลอดภัย และได้รับการยอมรับ อีกทั้งสร้างมูลค่าเพิ่มจากตัวผลิตภัณฑ์เมือง หรือต้นเมือง ให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่น่าสนใจ และเข้ากับยุคสมัยใหม่

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. ศึกษาภูมิปัญญาของเมือง ทั้ง 8 จังหวัดภาคเหนือ เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่

2. ศึกษากระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านภูมิปัญญาในแต่ละพื้นที่

เอกสารอ้างอิง

- กมลวรรณ วรรณนัง. (2553). **ทุนทางสังคมกับการจัดการความรู้สู่ชุมชนพึ่งตนเอง**. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (นโยบายสาธารณะ) คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2541). **ทุนทางสังคม**. มติชน. (31 กรกฎาคม)
- บุญดี บุญญากิจ และคณะ. (2547). **การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ ฯ: สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ
- ประเวศ วะสี. (2541). **ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์ เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศีลธรรมและสุขภาพ**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542** กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). **ภูมิปัญญาสี่ภาค วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Alavi, M., & Leidner, D. E. (2001). **Review: Knowledge Management and Knowledge Management Systems: Conceptual Foundations and Research Issues**. MIS Quarterly, 25(1), 107–136.